

Ewa MAJEWSKA (Uniwersytet Warszawski)

Voornamenschat en vernoeming in de doopregisters van de Amsterdamse en Leuvense katholieken in de 19de eeuw

Abstract

Many various factors, including religion, have an influence on the giving of names to children. After the advent of Christianity in Europe, a lot of personal names from the Old Testament, as well as those of holy persons, came into use. In the countries where Germanic races used to live, the domestic base of the names was the Germanic one. This was the case also in the Netherlands and Belgium. The Reformation and the counter-reformation had a big influence on the giving of names among the Catholics and the Protestants. To find out if there was still an influence of the religion on the population in the Netherlands in the 19th century, the birth registers of the Catholic parish in Amsterdam and in Leuven have been examined. These two cities belong now to two different countries and to two different provinces. For the research it was important what the inventory of proper names given at baptism was, as well as the influence of parents and godparents on the name of the child.

De naamgeving in een bepaalde streek of land wordt beïnvloed door de taal, geschiedenis, cultuur en gewoonten van een bepaalde samenleving. Daarbij speelt ook de godsdienst een grote rol. Bovendien zijn natuurlijk ook psychologische en sociologische aspecten van belang. De naamkeuze wordt dus door verschillende factoren bepaald, maar in de namenvoorraad vindt de culturele identiteit van het volk zijn weerklank. Een voornaam wordt als een sociaal en cultureel verschijnsel beschouwd, want eraan liggen ideeën en konnotaties ten grondslag, die weer een uitdrukking zijn van allerlei heersende waarden en normen (Darmstra, 1986: 8).

De basis voor de naamgeving van de bepaalde bevolkingsgroep vormt de taal. In de landen, waar Germaanse stammen hebben geleefd, bijv. Duitsland, Nederland of Skandinavische landen, zijn Oud-Germaanse namen de basis voor de naamgeving. Het grootste deel van de Germaanse namen bestond oorspronkelijk uit twee elementen = naamstammen, bijv. *Wil-helm* (Van der Schaar, 1990: 11). Bij de vorming van deze namen gebruikte men woorden die vooral met strijd, wapens, roem, eer, overwinning of toverkunst samenhangen. De samenstellende

delen hadden ieder voor zich wel een betekenis. In de voornaam *Ger-hard* betekent het eerste deel *ger* ‘speer’, en de tweede naamstam *hard* is als ‘dapper, sterk’ te verstaan (Fleischer, 1964: 30).

Met de kerstening drongen nieuwe namen tot het gebied van de Duitse landen en ook het hedendaagse Neerland en België door. Vlaanderen fungeerde daarbij als doorgeefstation (Blok, Kampers, Wagemans, 1961: 11). Nadat de Lage Landen gekerstend waren, was aanvankelijk de belangstelling voor oudtestamentische namen groot. Namen als *Aaron*, *Abraham*, *Adam*, *David*, *Isaac*, *Salomon*, *Samuel* kwamen in Duitsland al in de 8ste eeuw voor. Tegen het jaar 1000 werd hun aantal geringer maar niettemin hebben zulke namen als *Adam*, *Daniël*, *Elias*, *Judith* en *Susanna* zich kunnen handhaven. Ook op Nederlands gebied vindt men oudtestamentische namen na het jaar 1000 (Meertens, 1975: 14). Van der Schaar noemt als oudste voornamen die afkomstig uit het Oude Testament zijn: *Jonas* (1101), *Adam* (1139), *Jonathan* (1139), *David* (1156), *Daniël* (1156), *Elia* (1178), *Samuel* (1217), *Samson* (1247) of *Abraham* (1298) (Van der Schaar, 1953: 108). Sinds ongeveer de twaalfde eeuw komen namen uit het Nieuwe Testament in trek, evenals namen van heiligen (De Moel, 1975: 16). Men noemde kinderen naar heiligen, om ze op die manier te beschermen. Heiligen werden patroons van bepaalde beroepen, landen, streken. Het noemen van kinderen naar heiligen werd in vroeger tijd vooral door de Franciscanen gepropageerd (Bernet Kempers, 1965: 62). Pas de Hervorming bracht er een verandering aan. De protestanten keurden de heiligenverering af. Om te laten zien, dat men niet Rooms-Katholiek was, gaf men zijn kinderen bij voorkeur geen namen van heiligen meer (De Moel, 1975: 16).

Als antwoord op de Hervorming zette de Contrareformatie in, die door het concilie van Trente (1545–1563) ingeleid werd. Door de Catechismus Romanus van 1566, uitgegeven op last van de Concilie van Trente, en het *Rituale Romanum* van 1614 werd aanbevolen, bij de doop zoveel mogelijk de namen van heiligen aan kinderen te geven. Ook op de regionale synoden werd aandacht besteed aan het regelen van de naamgeving (Meijers / Luitingh, 1977: 16). Bij de calvinisten ontstond de traditie om aan de kinderen uitsluitend bijbelse namen te geven. Men ging die vooral in het Oude Testament zoeken. De nieuwtestamentische namen waren voor het overgrote merendeel in de heiligenkalender opgenomen. De katholieke synode van Doornik van 1574 verbood aan de kinderen oudtestamentische namen te geven, omdat ze een bijzonder kenmerk van de ketters waren geworden (Meertens, 1975: 210).

De naamgeving van de inwoners van de Lage Landen was in de tijd van de Hervorming en Contrareformatie sterk door de godsdienst beïnvloed. Men kan zich de vraag stellen, of dit ook in de 19de eeuw nog steeds het geval was. Om erachter te komen, hoe de situatie van de naamgeving toen was, werd er een onderzoek gedaan naar voornamen van de katholieken in Amsterdam en Leuven. Deze steden liggen in twee verschillende provincies en tegenwoordig horen ze bij twee verschillende landen. In Amsterdam waren de katholieken altijd in de minderheid

tegenover een groot aantal protestanten in het noorden van Nederland. Brabant, waar Leuven ligt, was vaak aan Franse invloeden blootgesteld. Het is dus interessant, om te kijken, of zich de inwoners van deze beide steden bij de naamkeuze in de 19de eeuw door de omgeving wel of niet lieten beïnvloeden. Heeft men Franse sporen in de naamgeving in Brabant en protestantse invloeden in Holland kunnen vinden of is de naamgeving gelijk dankzij het gebruik van de Nederlandse taal?

Het onderzoek is gebaseerd op gegevens ontleend aan de doopboeken. De doopregisters presenteren namen gegeven in eenzelfde tijd, gedragen door mensen uit dezelfde stad of streek. Het materiaal is ontleend aan de doopregisters afkomstig uit de Katholieke Kerk. Dit onderzoek werd gedaan met de bedoeling, om de katholieke naamgeving te beschrijven en regionale verschillen erin aan het licht te brengen.

Uit de doopregisters zijn de doopnamen van alle kinderen met de volledige notatie overgenomen: naam gedoopte, vader en moeder, peter en meter. Het onderzoek werd om de 90 jaar gedaan. Er werden doopnamen van het begin en van het einde van de 19de eeuw bestudeerd. Gekozen werden twee jaargangen: 1808 en 1898. Behalve de voornamen werd ook de vernoeming naar ouders, peter en meter onderzocht. Mannen- en vrouwenamen werden apart behandeld. Volgens zijn de doopnamen gealfabetiseerd. De onderzochte periodes bevatten in totaal 974 doopnamen, van jongens en meisjes.

In Amsterdam werden voornamen van 108 in het jaar 1808 gedoopte kinderen geanalyseerd. Zij hadden in totaal 184 diverse doopnamen. De verzameling bestaat uit voornamen die alfabetisch geordend zijn.

In de eerste groep (32 voornamen) bevinden zich de volgende jongensnamen: *Adrianus, Albertus, Andreas, Antonius, Balthasar, Bernardus, Caspar, Christiaan, Daniël, Everhardus, Franciscus, Gerardus, Henricus, Hermann, Hermanus, Hubertus, Jacobus, Joannes, Joseph, Josephus, Lambertus, Lucas, Ludovicus, Martinus, Matthias, Melchior, Paulus, Petrus, Philippus, Simon, Theodorus, Wilhelmus*.

De tweede groep (28 voornamen) bevat de volgende vrouwenamen:

Agnes, Alida, Anna, Antonia, Augustina, Carolina, Catharina, Cornelia, Elisabeth, Euphemia, Francisca, Gertruda, Gesina, Helena, Henrica, Joanna, Joë, Machtilda, Magdalena, Margaretha, Margarita, Maria, Petronella, Susanna, Theodora, Theresia, Wilhelmina.

Bepaalde voornamen kwamen er twee of drie keer voor, andere alleen maar één keer. De frequentie van de doopnamen is dus verschillend. De meest frequente voornamen van de jongens die als eerste, tweede, derde etc. voornaam gegeven werden, waren: *Joannes* (7%), *Henricus* ($\approx$ 6%) en *Petrus* ($\approx$ 4%). Onder de meisjes waren dat *Maria* (13,6%), *Joanna* (5,4%), *Anna* (5,4%), *Elisabeth* (4,3%).

De doopregisters van dit jaar geven een beeld van de naamgeving in het begin van de 19de eeuw. De Amsterdamse katholieken in 1808 hechtten veel waarde aan traditionele naamgeving, want de vernoeming was vaak in gebruik. Daarvan

getuigen de uitkomsten van het volgende onderzoek naar de vernoeming van de dopelingen. De doopboeken beschikken alleen over de gegevens over de ouders en peetouders, ze bevatten dus geen informatie over de grootouders of andere familieleden. Het vaakst werd naar de peter of meter vernoemd. In geval van de eerste voornaam waren dat 51 kinderen (47,2%). De tweede voornaam naar peter of meter hebben 27 kinderen gekregen (25%) en de derde 13 kinderen (12%). Twee kinderen (1,85%) werden met de vierde voornaam naar de peetouders vernoemd en aan één kind werd de vijfde voornaam (0,92%) naar de peetouders gegeven. De vernoeming naar de ouders kwam wel voor, maar vrij zelden. Dertig kinderen (27,8%) kregen hun eerste voornaam naar de ouders, 8 kinderen (7,4%) kregen naar de ouders de tweede voornaam, 4 kinderen (3,7%) de derde, en één kind de vierde voornaam (0,92%).

Er werden ook voornamen van in hetzelfde jaar gedoopte kinderen te Leuven onderzocht. De verzameling bestond uit 184 doopnamen van 115 van de Leuvense katholieken. De voornamenschat van de jongens (27) bevatte volgende namen: *Adrianus, Albertus, Antonius, Baptista, Carolus, David, Dionijsius, Dominicus, Engelbertus, Franciscus, Fredericus, Guilielmus, Henricus, Jacobus, Joannes, Josephus, Laurentius, Lucas, Ludovicus, Martinus, Matthaüs, Michaël, Petrus, Philippus, Simon, Thomas, Urbanus*.

De verzameling van de vrouwelijke voornamen (23) bestond uit volgende namen:

Anna, Apolonia, Barbara, Catharina, Christina, Coleta, Constantia, Dorothea, Elisabeth, Elizabetha, Florentia, Isabella, Joanna, Josepha, Josephina, Julia, Magdalena, Margarita, Maria, Petronilla, Susanne, Theresia, Victoria.

De meest frequente voornamen van de jongens waren in Leuven in het begin van de 19de eeuw: *Joannes* (10,3%), *Henricus* (8,3%), *Baptista* (5,5%) en *Josephus* (5,5%). Onder de namen van meisjes werden het vaakst *Maria* (14%), *Anna* (13%), *Catharina* (8,6%) gegeven.

De vernoeming was ook een belangrijke traditie voor de Leuvense katholieken. Daarvan getuigen volgende uitkomsten van het onderzoek. Het meest werd naar peetouders vernoemd. In geval van de eerste voornaam betreft de vernoeming 93 kinderen (80%). In geval van de tweede en derde voornaam zijn de cijfers niet meer zo hoog, respectievelijk 6 kinderen (5,2%) en één kind (0,86%). De vernoeming naar de ouders kwam ook veel minder voor. De eerste voornaam hebben 11 kinderen (9,5%) naar de ouders gekregen. In geval van de tweede voornaam was er maar één kind (0,86%).

Het onderzoek omvatte ook het jaar 1898, dus eind van de 19de eeuw, en betreft de naamgeving van de katholieken in Amsterdam en Leuven 90 jaar later.

De derde groep bestaat uit de kinderen van de Amsterdamse katholieken die in 1898 gedoopt waren. Hun aantal bedroeg 151 en ze hadden in totaal 303 voornamen bij de doop gekregen. De voornamenschat van de jongens bevat volgende namen (53):

Adrianus, Albertus, Alexandrus, Alfredus, Aloysius, Andreas, Antonius, Arnoldus, August, Bernardus, Bonifacius, Carlo, Carolus, Christophus, Clemens, Cornelis, Cornelius, David, Emmanuel, Engelbertus, Everardus, Franciscus, Fredericus, Gerardus, Gijsbertus, Hendricus, Henricus, Hermanus, Hugone, Iré, Jacobus, Joannes, Josephus, Karel, Lambertus, Leonardus, Lubertus, Lucas, Ludovicus, Marinus, Michaël, Nicolaus, Paulus, Petrus, Richardus, Rutger, Rutgerus, Theodorus, Vincentius, Wielibrand, Wilhelmus, Willibroodus, Wolbertus.

De vrouwelijke voornamen van die tijd zijn (49):

Adriana, Agatha, Akke, Albertina, Anna, Antonia, Augusta, Bartholomea, Bernardina, Catharina, Christina, Clara, Clasina, Cornelia, Debora, Dorothea, Elisabeth, Ella, Emerentia, Francisca, Frederica, Geertruida, Gerardina, Gesina, Greta, Helena, Hendrica, Henrica, Hermina, Ida, Jacoba, Joanna, Josepha, Josephina, Julianna, Louisa, Margaretha, Maria, Paulina, Petronella, Philomena, Sophie, Susanna, Theodora, Theresia, Veronica, Wijnanda, Wilhelmina, Yvonia.

De meest frequente namen van jongens waren: *Joannes* (95), *Wilhelmus* ($\approx 4\%$), *Henricus* ($\approx 4\%$), *Antonius* (3,3%), *Petrus* (3,3%). De het meest voorkomende voornamen van meisjes waren: *Maria* (15,5%), *Joanna* ($\approx 4\%$), *Elisabeth* (3,3%).

Bij de Amsterdammers werd ook vaak vernoemd. De eerste voornaam werd het vaakst naar de peter of meter gegeven ($\approx 34\%$). De vernoeming naar de ouders kwam daarbij in geval van 19,64% van kinderen voor. De tweede voornaam werd het meest naar de peetouders gegeven (17,4%), terwijl naar de ouders alleen 5,16% van de kinderen vernoemd werden. In geval van de derde voornaam kregen 8,3% van de dopelingen de naam naar de peetouders en rond 2,6% naar de ouders. De vierde voornaam kregen bijna 1,30% naar de peetouders en 0,65% naar de ouders. Ook in geval van de vijfde naam werd meestal naar de peetouders vernoemd (0,65%).

De laatste groep van het onderzoek maakten de dopelingen van de Leuvense katholieken uit die in hetzelfde jaar, d.w.z. in 1898 gedoopt waren. Hun aantal bedraagt 155. Deze dopelingen hadden in totaal 303 voornamen. Het bestand van de mannelijke voornamen is duidelijk groter dan 90 jaar geleden. Alfabetisch worden volgende mannelijke voornamen voorgesteld (61):

Aemilius, Albertus, Alfred, Alfredus, Alphonsus, Andreas, Antonius, Apollinaris, Armandus, Armantus, Arthur, Augustinus, Augustus, Baldwinus, Baptista, Camillus, Carolus, Christianus, Cornelius, Dionysius, Dominicus, Edmondus, Edmundus, Eduardus, Emilius, Ernest, Felix, Ferdinandus, Franciscus, Fredericus, Gabriel, Georgius, Gerardus, Ghislenuus, Gislinus, Gulielmus, Henricus, Hubertus, Iromeitens, Isidorus, Jacobus, Joannes, Joseph, Josephus, Julius, Lambertus, Leopoldus, Mauritius, Nicolaus, Octavus, Paulus, Petrus, Pierre, Remigi-us, Renatus, Silvanus, Stanislaus, Sylvanus, Victor, Xaverius.

In de doopregister werden ook volgende vrouwelijke voornamen gevonden (60):

Adela, Adelia, Adilia, Alena, Alicia, Alphonsa, Amelia, Amilia, Angelina, Anna, Antonia, Augusta, Augustina, Barbara, Bernardina, Bertha, Carola, Carolina, Catharina, Catherina, Christina, Clementina, Elisabeth, Emma, Esther, Eugenia, Evelina, Felicia, Felicitas, Florentina, Francisca, Frederica, Germana, Ghislana, Henrica, Isabella, Joanna, Josepha, Josephina, Jozephina, Julia, Juliana, Justina, Leopolda, Leopoldina, Ludovica, Malvina, Margareta, Margarita, Maria, Martha, Mathildis, Paulina, Philomena, Rosalia, Sabina, Theresia, Victoria, Virginia, Wilhelmina.

De meest frequente voornamen onder de jongens waren *Joannes* (6,3%), *Leopoldus* (2,6%), *Josephus* (2,3%). Aan meisjes werd het vaakst de voornaam *Maria* gegeven (12,2%). De tweede plaats neemt *Joanna* in (4,3%). Nummer drie zijn *Ludovica* en *Anna*, met ieder respectievelijk (2,64%).

De vernoeming naar de peetouders kwam het meest voor. De eerste naam stamt van de peetouders bij 68,4% van de dopelingen af, terwijl naar de ouders alleen 6,45% van kinderen vernoemd werd. Bij de tweede voornaam is de invloed van de voornamen van de peetouders op de voornamen van het kind nog steeds groot en bedraagt bijna 24%. Alleen 1,94% van de kinderen kregen bij de doop de tweede naam naar de ouders. Ook bij de derde voornaam kan men van de vernoeming spreken. Over 5% werden naar de peetouders vernoemd, alleen rond 2,6% kregen hun derde naam naar de ouders. Met de vierde voornaam werden bijna 2% naar de peetouders vernoemd, terwijl aan 0,65% de vierde naam naar de ouders gegeven werd.

De Hervorming en de Contrareformatie hebben zonder twijfel op de naamkeuze in Europa ingewerkt en eeuwenlang waren er sporen ervan te vinden. In de 19de eeuw zijn er nog vrij veel namen van heiligen in de voornamenschat te vinden, zowel in het begin van de eeuw als daarna. De meeste mannelijke vormen hebben de Latijnse uitgang -us, bijv. *Gerardus* of *Antonius*. Behalve de heiligen-namen zijn er ook namen van de Germaanse afkomst, bijv. *Hermann* of namen uit het Oude Testament, bijv. *David*. Bovendien vindt men ook buitenlandse invloeden, zoals *Pierre* of *Stanislaus*. In Leuven werden bepaalde voornamen gegeven, die men in het doopregister van Amsterdam niet zo vaak vond. Bij de Amsterdamers kwam de naam *Wilhelmus* en *Wilhelmina* voor, terwijl men in Leuven de namen *Ghislenus*, *Gislinus* en *Gulielmus* en de vrouwelijke vorm *Ghislena* vaak tegenkwam. De meest frequente voornamen zijn in het begin van de eeuw *Joannes* en *Maria*. Zo blijft het de hele eeuw door bij de vier onderzochte groepen van dopelingen. Tegen het eind van de eeuw zijn er duidelijk meer voornamen in gebruik dan in het begin. De vernoeming heeft bij de katholieken uit beide steden een rol gespeeld. Vooral waren de voornamen van de peetouders het grote voorbeeld voor de ouders bij hun beslissing over de voornaam voor hun kind. De namen van de ouders werden veel minder aan de dopelingen gegeven. De Leuvenaars gaven wat

meer voorkeur aan de vernoeming naar de peetouders dan de Amsterdammers, wat de eerste voornaam aangaat.

1808	Amsterdammers 47%	Leuvenaars 80%
1898	Amsterdammers 34%	Leuvenaars 68,4%

De Amsterdammers daarentegen gaven aan de dopelingen liever de voornamen van de peter of meter als tweede of derde voornaam. Daarvan getuigen de getallen in het jaar 1808 wat de tweede voornaam (25%) en derde voornaam (12%) betreft. In 1898 waren de uitkomsten wat lager — voor de tweede naam (17,4%) en de derde (8,3%). De Amsterdammers hadden ook meer belangstelling voor de vernoeming naar de ouders. In 1808 kregen 27,8% van de gedoopte kinderen hun eerste voornaam naar de ouders. In Leuven waren dat 9,5% van dopelingen. In 1898 kwam de vernoeming naar de ouders bij de Amsterdammers bij 19,64% van kinderen voor. In Leuven hechtte men minder waarde aan de vernoeming naar de ouders, waarvan het getal 6,45% getuigt.

Dit onderzoek geeft een beeld van de naamgeving in de Lage Landen bij het katholieke deel van de bevolking in de 19de eeuw. In het algemeen kan men vaststellen, dat de naamgeving in de 19de eeuw vrij traditioneel was. Er werden vooral namen van heiligen, namen uit het Oude Testament en Germaanse namen gegeven, hoewel er al vernieuwingen op dit gebied verschenen, zoals de invloed van de buitenlandse naamgeving. Een algemene tendens is, dat de traditionele naamgeving tegen het eind van de eeuw wat aan belang verloor. De vernoeming begon een wat kleinere rol te spelen. Er zitten wel traditionele namen in de voornamenschat, maar tegelijkertijd moet men vaststellen, dat hij rijker is geworden. Zonder twijfel was de invloed van de katholieke religie van belang voor de naamgevers uit de 19de eeuw. De naamgeving is de weerspiegeling van allerlei heersende waarden en normen. Deze waarden zijn te vinden in de naamgeving van Amsterdammers en Leuvenaars in de 19de eeuw.

Bibliografie

- Blok, D.P., Kampers, J., Wagemans, C.J.: *Voornamen. Hoe komen we eraan? Wat doen we ermee?*, Utrecht, Antwerpen 1965.
- Darmstra, Renee: *Socio-onomastisch en sociolinguïstiek: een onderzoek naar voornaamkeuze, skriptie in het kader van Algemene Taalwetenschap en Naamkunde*, Universiteit van Amsterdam, 1986.
- De Moel, C.J.: *Dopnaamgeving te Edam-Vollendam in de 17de en 18de eeuw*. In: Bijdragen en Medelingen van de Commissie voor Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis van de K.N.A.W. te Amsterdam, XXIX, 1975.

- Fleischer, Wolfgang: *Die deutschen Personennamen*, Berlin, 1968.
- Meertens, P.J.: *Spel van zinnen. Album A. van Loey*, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1975.
- Meijers, J.A. / Luitingh, J.C.: *Onze voornamen*, Antwerpen, 1977.
- Van der Schaar, J.: *Uit de wordingsgeschiedenis der Hollandse doop- en familienamen*, Assen, 1953.
- Van der Schaar, J.: *Woordenboek van voornamen*, vierde druk, Utrecht, 1990.